

Ühe riigiasutuse teekonnast ilusamate ja ühtsemate ametikirjade poole¹

Anni Viirmets

Kultuuriministeeriumi sekretär-keeletoimetaja

Ametiasutuse kirju iseloomustatakse sageli kui teksti, millest ei ole võimalik aru saada. Need on abstraktsed, ebamäärased ja kirjutatud ametnikele omases slängis. Puutudes oma igapäevatöös kokku nii asutusse saabuvate kui ka asutusest väljasaadetavate ametiteksedega, olen märganud üht keelelist puudust veel – selleks on ebaühtlane stiil. See avaldub, kui ühes kirjas kasutatakse näiteks *mina*-vormi ja teises *meie*-vormi, kord kirjutatakse väiketähtlühendi järele punkt, kord mitte. Mõnikord esineb sellist ebaühtlust isegi sama teksti piires. Seepärast on vajalik, et tekstikoostajad vaataksid ühte kindlat liiki dokumente kui tervikut ja rakendaksid neile ühtset keelestiili.

Keelestiili põhimõtete kirjapanek eeldab tekstide analüüsimist. Esmalt tuleb välja uurida, milliseid ebaühtlusi tekstides leidub, et teada saada, kas ja mida on vaja ühtlustada. Artiklis keskendun Kultuuriministeeriumi kirjadele. Eesmärk oli panna kirja soovitusel, mida järgides oleks Kultuuriministeeriumi ametikirjade stiil ühtsem.

Teema uurimiseks on keskendunud neljale küsimusele: 1) kui pikad ja rasked on ministeeriumi ametikirjade tekstid keskmiselt; 2) missuguseid kantseliidi tunnuseid seal ilmneb ja kuidas põhjendavad kantseliidikasutust kirjutajad; 3) milliseid eksimusi tehakse kirjakeele normi vastu ning 4) kas ja kui palju järgitakse asutuse asjaajamiskorras ametikirjadele seatud vormilisi ja keelelisi nõudeid.

Ametikiri ja sellele omane keelekasutus

Krista Kerge on öelnud, et mida laiem ja võõram auditoorium, seda olulisem on tekstis suhtlus-, teksti- ja keelenorme arvestada.² Iga kirjutis täidab oma eesmärgi lugeja kaudu³ ja teksti peaks mõistma juba esimesel lugemisel⁴. Üks selline tekst, mida peab mõistma, on ametikiri. See on pragmaatilisel eesmärgil saadetav dokument⁵, millega teavitatakse lugejat millestki, küsitakse temalt teavet või soovitakse saada arvamust või esitatakse talle palveid, korraldusi, nõudmisi või taotletakse tegevust⁶. Nii nagu igas suhtlusviisis, on ka kirja puhul oluline keeleline viisakus.⁷

¹ Artikkel põhineb autori magistritööl. Vt **A. Viirmets**. [Ametikirjade keelestiili kujundamine ühe riigiasutuse näitel](#). Magistritöö. Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut. Tallinn, 2020.

² **K. Kerge**. Kirjažanrite keeleparameetrid mitme tekstiliigi taustal. – Emakeele Seltsi aastaraamat 2010, nr 55, lk 34.

³ **K. Kerge**. Õigus- ja haldussuhtlus keelemuutuste tuules. – Õiguskeel 2005, nr 4, lk 4.

⁴ **K. Alasi, U. Liivaku, A. Vettik**. Ametniku keelekäsiraamat. Õigusaktide ja muude dokumentide koostaja abil. Tallinn: Juura, 2003, lk 11–12.

⁵ **K. Kerge** (viide 2), lk 34.

⁶ **R. Kasik**. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 61–62.

⁷ **K. Kerge**. Ametlik viisakus ja kultuur. – Õiguskeel 2006, nr 2, lk 3.

Ametikiri moodustab terviku koos vormielementidega. Määruse „Teenuste korraldamise ja teabehalduse alused“⁸ (TKTA) § 16 lg 4 alusel on asutuse loodud dokumendil kohustuslikud elemendid ja dokumendiliigile omased elemendid. Ametikirjal võib kokku olla 16 vormielementi⁹, millest üks kohustuslik on sisu ehk tekst. Vormiliselt koosneb kirja tekst kolmest osast: pöördumisvormelist, sisust ja lõputervitusest. Ülesehituselt jaguneb sisu omakorda kaheks: esitavaks ja taustaosaks. Esitavas osas antakse edasi teksti sisuline eesmärk ja teavitatakse kirja saatmise põhjusest, taustaosas esitatakse esitava osa mõistmiseks vajalikud argumendid, põhjendused, selgitused jm.¹⁰ Vormielementide ja selle keelekasutuse nõuded võivad olla täpsemalt kirjeldatud asutusesiseses asjaajamiskorras. Kultuuriministeeriumiski on vastavasisuline kord kehtestatud ning seal esitatud nõuete täitmisest on lähtunud ka siin käsitletud uurimuses.

Ametlikus asjaajamises kasutatavale keelele seavad nõuded seadused ja neile toetuvad määrused. Ametlik keelekasutus on keeleseaduse¹¹ § 4 lg 1 järgi muu hulgas riigi ametiasutuse dokumentide keelekasutus, mis peab vastama eesti kirjakeele normile. Eesti kirjakeele normi rakendamise korra¹² § 1 alusel peab kirjakeele norm tagama ametliku keelekasutuse ühtluse ja selguse ning soodustama hea tava rakendamist. TKTA § 16 lg 6 kohaselt peab asutuse dokumendi tekst olema üheselt arusaadav ja võimalikult lühike. Neidsamu nõudeid tuleb arvestada ka ametikirja koostades.

Ametikeelt uurinud Inga Kukkk arvab, et ametitekstid on vahelüli seaduste ja kodanike vahel, mistõttu peaksid neile laienema ka õigusaktide keelekasutuse nõuded, nagu täpsus ja arusaadavus.¹³ Hea õigusloome ja normitehnika eeskirja¹⁴ § 15 lõigete 1 ja 2 järgi peab seaduseelnõu keelekasutus vastama eesti kirjakeele normile, olema ühetähenduslik ja täpne ning vältida tuleb ühesama mõtte edasiandmist eri väljenditega. Normitehnika käsiraamatu¹⁵ § 15 lg 14 p 4 järgi iseloomustab õigustloova akti keelt ja stiili adekvaatus, lakoonilisus, trafaretsus ja üldarusaadavus. Sellised põhimõtted peaksidki sobival määral ametitekstide stiili ja keelekasutusse laienema. Kirjutis peab olema selge, tihe, konkreetne, ühemõtteline, kirjakeelne.¹⁶

Eesti ametikeele uurimused näitavad aga muud – ametiteksti keel ei ole nõuetekohane. Seda iseloomustavad liiga pikad ja keerulised laused ning kantseliit koos sellele omaste bürokraatlike ja võõrapäraste sõnade, nominalisatsiooni ja sisutühjade väljenditega. Ametitekstide keeleline

⁸ Vabariigi Valitsuse 25. mai 2017. a määrus nr 88 „Teenuste korraldamise ja teabehalduse alused“, [RT I, 31.05.2017, 7](#).

⁹ **EVS 882-1:2013**. Informatsioon ja dokumentatsioon. Dokumendielemendid ja vorminõuded. Osa 1: Kiri. Tallinn: Eesti Standardikeskus, 2013, lk 9.

¹⁰ **R. Kasik** (viide 6), lk 62–63.

¹¹ [RT I, 13.03.2019, 79](#).

¹² Vabariigi Valitsuse 9. juuni 2011. a määrus nr 71 „Eesti kirjakeele normi rakendamise kord“, [RT I, 14.06.2011, 3](#).

¹³ **I. Kukkk**. Eesti kirjakeele seisundi uuring. Õiguse ja halduse keele valdkonnauuringu aruanne. Tartu, 2002, lk 8–9.

¹⁴ Vabariigi Valitsuse 22. detsembri 2011. a määrus nr 180 „Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri“, [RT I, 29.12.2011, 228](#).

¹⁵ Normitehnika käsiraamat. <https://www.just.ee/et/normitehnika-kasiraamat> (12.04.2021).

¹⁶ **R. Kasik** (viide 6), lk 44, 59.

kvaliteet kõigub ning rikub sageli hea kirjakeele norme. Lisaks halvendavad kvaliteeti ortograafiavead.¹⁷

Ametiteksti kõige omasem tunnus on kantseliit. See on väikese kasutusväärtusega ja üliformaalne erikeel¹⁸, mida kasutavadki eelkõige ametnikud¹⁹. Kantseliiti omandatakse töises keskkonnas lihtsasti, kuid tahtmatult.²⁰ Ametikeele teistest omadustest iseloomustavad seda nominalisatsioon, stampväljendid, *lt*-liitelised adverbid, *poolt*-tarind, ainsussõnade mitmus, määruse saav kääne ning *olema*-verb koos öeldistäiteks oleva *v*- või *tav*-partitsiibiga.²¹ Kõigi nende ilmnemisel on tekst raske ja abstraktne, kantseliitlik.

Kultuuriministeeriumi ametikirjad: kvantitatiivse tekstianalüüsi tulemused

Selleks et teada saada, kas ja mil määral esinevad Kultuuriministeeriumi ametikirjades ametikeelele omased tunnused (pikad ja keerulised laused, kantseliit), analüüsiti 111 keeleliselt toimetamata kirja 41 töötajalt²². Nende puhul kombineeriti nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset uurimisviisi.

Kvantitatiivse tekstianalüüsi abil selgitati välja ametikirjade loetavusindeks. Selleks kasutati Rootsis väljatöötatud arvandmetele tuginevat jälgimishõlpsuse näitajat Lix²³. Loetavusindeksi arvutamiseks tuleb leida lause keskmine pikkus (jagades teksti sõnade arvu lausete arvuga) ning pikkade (7- ja enamataheliste) sõnade esinemissagedus.²⁴ Varasemates uurimustes, kus on Eesti ametitekstide loetavusindeksit määratud, on indeks viidanud väga raskele tekstile.²⁵ Seega eeldasin, et ka Kultuuriministeeriumi ametikirjad kuuluvad indeksi järgi väga raskete tekstide hulka. Seetõttu esitan siin vaid väga raske teksti tõlgenduse: väga raske on tekst, mille Lix on 60 või üle selle; indeksi moodustavad keskmiselt 22-sõnalised laused, milles pikki sõnu on 38% sõnadest.²⁶

Loetavusindeks arvutati kirja liikide järgi (näiteks küsimus-, teavitus-, direktiivsed ja vastuskirjad), arvutades nende põhjal välja ka keskmise tulemuse. Ootuspäraselt selguski, et Kultuuriministeeriumi tekstid on väga raskesti mõistetavad: indeksiks kujunes 72,6. Analüüsi järgi on lause keskmine pikkus 17 sõna ja pikkade sõnade osakaal 55,6%. Seega on indeks väga tugevas seoses pikkade sõnade osakaaluga, st lause teevad keerukaks eelkõige pikad sõnad,

¹⁷ Vt nt **K. Kerge** (viide 3); **R. Kasik** (viide 6); **I. Kukk** (viide 16).

¹⁸ **K. Kerge**. Kirjakeel ja igapäevakeel. – Eesti keele allkeeled. Toim. Tiit Hennoste. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 2000, nr 16, lk 92.

¹⁹ **K. Kerge**. Vilunud keelekasutaja. C1-taseme eesti keele oskus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2008, lk 100.

²⁰ Sealsamas, lk 100.

²¹ **S. Rätsep**. Ametikirja vorm ja keel ühe riigiasutuse näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool, eesti filoloogia osakond. Tallinn, 2006.

²² Kirjad kogusin kolme kuu jooksul töö käigus.

²³ Vt **C.-H. Björnsson**. Läsbarhet. Stockholm: Bokförlaget Liber, 1968, kaugviidatud, vt **H. Puksand**. Loetavusindeksi Lix sobivusest eestikeelsele tekstile. – Tekstid ja taustad III. Lingvistiline tekstianalüüs. Toim. Reet Kasik. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 2004, nr 28, lk 109.

²⁴ Sealsamas, lk 109.

²⁵ Vt **K. Ratassepp**. Inimeste kogemuse suhtlusest ametiasutustega kirjade arusaadavuse näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut. Tallinn, 2016; **K. Juss**. E-riigi ametlikud teadaanded ja nende keel. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, eesti keele ja kultuuri instituut. Tallinn, 2015.

²⁶ Vt **C.-H. Björnsson**, kaugviidatud läbi **H. Puksand** (viide 26), lk 109.

mitte sõnade arv lauses. Lause keskmine pikkus on omane küll keskmise raskusastmega tekstile, mille lauses on keskmiselt 16–18 sõna²⁷, kuid arvestades, et sellest üle poole moodustavad pikad sõnad, on tekst siiski väga raske.

Kvalitatiivse tekstianalüüsi tulemused

Seda, mis laused nii pikaks ja keeruliseks tegi, selgitati välja kvalitatiivse tekstianalüüsiga. Kõigepealt uuriti kirja vormielemente, seejärel tervitus- ja pöördumismormeleid, viisakusstrateegiaid, teksti õigekirja, kantseliidi tunnuseid ja lausete süntaktilist keerukust.

Kõik nõutud vormielemendid olid kirjadel olemas. Võttes aluseks asutuse asjaajamiskorras sätestatud vormi- ja keelenõuded, selgus, et tegelik kasutus korrale täielikult ei vasta ning kirjakoostajad neid nõudeid alati täpselt ei järgi. Analüüsides asjaajamiskorda, tasub märkida, et ka kord on vaja ajakohastada ja korrigeerida, sest see on praeguseks kohati vananenud ning keelekasutuse mõttes ei ole see hea eeskuju. Dokumendi uuendamine on juba käsil.

Ametikiri kui pragmaatilisel eesmärgil saadetud tekst vastas uuritud tekstide näitel ootustele. Kirjades sisaldasid nõutud osad (st esitav ja taustaosa) ning kirjutajad olid adressaadi vastu viisakad. Viisakus väljendus pöördumismormeli ja/või tänuavalduse ning lõputervituse kasutuses, teksti korrektuses ülesehituses (nt olid ettepanekud nummerdatud, küsimustele vastati nende esitamise järjekorras), *paluma*-verbi kasutuses, vajaduse korral vabandamises, lugupidavas suhtumises (nt teietamises) ja põhjalike selgituste andmises.²⁸ Näiteks mõnel juhul ei vabandatud, kui vastuskiri hilines. Edaspidi võiks tähelepanu pöörata ka keelekasutuse selgusele ja korrektsusele ning anda õigusakte edasi lihtsamast sõnastusest.

Teksti õigekirjas valmistasid kirjutajatele enim raskusi lühendikasutus, arvukirjutus ja kirjavahemärgid. Lühendite puhul oli vigane nende käänamine – seda ei tehtud või tehti valesti. Tihti ei käänatud suurtähtlühendeid, mis olid moodustatud seaduste nimetuste lühendamiseks (nt *LLS-i § 2 lõikes 1* asemel *LLS § 2 lõikes 1*).²⁹ Probleemne oli käänamisel ka tüvevokaali kasutus, kui see jäeti kirjutamata või kasutati vale vokaali (nt *KUM-i valitsemisala* asemel *KUM valitsemisala*, *MuKS-is* (s.o muinsuskaitseadus) asemel *MuKS-es*). Lisaks oli lühendite puhul ebahühtlane näiteks lõpupunkti kasutus (nii kogu valimis kui ka ühe kirja piires). Kuna ametikirjas kuupäeva ja viida vormielementi eraldavas väiketähtlühendis *nr* lõpupunkti ei kasutata, ei peaks seda ühtluse nimel kasutama mujalgi.

Arvuõigekirjas leidis enim ebahühtlust kuupäevafraaside kirjutamisel. Näiteks kasutati üleliia sõna *aasta* või selle lühendit (nt *03.10.2019. aastal saadetud kiri*, *02.10.2019. a. esitatud*), ebahühtlane oli nullikirjutus (nt *1.09.2017-31.12.2018*). Vigu leidis ka järgarvsõna

²⁷ Sealsamas, lk 109.

²⁸ Vt ka **K. Rikberg**. Viisakus ja selle tajumine tekstiliigiti. – Noored filoloogid. Emakeelepäev täis tarkuseteri. Koost. ja toim. Anastassia Zabrodskaja. Eesti Filoloogia Teadusliku Üliõpilasseltsi toimetised II. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2009, lk 92–94.

²⁹ Toimetuse kommentaar: Õigustekstides on seaduste nimetuste suurtähtlühendite kasutamine tavapärane. „Eesti ortograafia“ kohaselt võib suurtähtlühendi käänamisel tüvevokaali selguse huvides näidata, kuid see ei ole kohustuslik. Oluline on, et ühes tekstis oleks suurtähtlühendeid läbivalt ühtemoodi käänatud. Vt ka **T. Erelt**. Eesti ortograafia. 5., täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016.

punktikasutuses (nt *2020 aasta*, *2020.aasta*) ning numbri järel järgarvsõna liite ja käändetunnuse tarbetus kasutuses, kui see selgus järgnenud nimisõnast (nt *55ndalt eluaastalt*).

Kirjavahemärgistuses oli enim eksimusi komaga, näiteks liitlausetes, kõrvallause alguse märkimisel, rinnastussidendite vahel. Palju oli probleeme mõtte- ja sidekriipsuga – neid kasutati peamiselt teineteise asemel. Sidekriipsu kasutati näiteks mõttekriipsu funktsioonis ajavahemiku märkimisel sõna *kuni* asendamiseks ning koondlauses kokkuvõtva sõna ees. Mõttekriipsu kasutati sidekriipsu asemel liitsõnades korduva järelosa asemel (nt *huviharidusele ja –tegevusele*). Jutumärkidega oli vigu eelkõige teoste ja dokumentide pealkirjade vormistamisel – sageli strateegiadokumentide pealkirjadest moodustatud lühendites, mida jutumärkidesse ei pandud (nt korrektne on „*Eesti 2035*“). Lisaks väärus esiletõstmist jutumärkide kuju, sest neid leidis valimis, sh ühe kirja piires, mitmel kujul (nt [, „], [” ”], [“ ”], [“ ”]). Eesti tekstides soovitatakse kasutada kuju [, „].³⁰

Täheõigekirjas esines peamiselt tähelepanematuses tehtud vigu (nt *valitsus* asemel *valitus*). Algustäheortograafias oli probleemne asutuste allasutuste ja allüksuste kirjutamine (nt *Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali* asemel *KULKA Rahvakultuuri Sihtkapital*). Kokku- ja lahkukirjutamisel põhjustasid nimisõnafaasis eksimusi ainsuse omastavas käändes täiendsõna (nt *ostuotsus* asemel *ostu otsus*), ühend- ja väljendtepusõnades tuletised, v-partitsiip (nt *lõpuleviimine toimub* või *lõpule viiakse* asemel *lõpule viimine toimub*) ja adverbid (nt *kõigepealt* asemel *kõige pealt*). Samuti oli kokku-lahkukirjutamisel eksimusi liitsõnade korduva osa asendamisel sidekriipsuga – seda ei kasutatud või kasutati ekslikult vales kohas (nt *teadus- ja arendustegevus* asemel *teadus ja arendustegevus*, *huvitegevuses ja -hariduses* asemel *huvitegevuses- ja hariduses*).

Kirjades esines kõiki kantseliidile omaseid tunnuseid: nii nominalisatsiooni, stampväljendeid, *poolt*-tarindit, *lt*-adverbe, ainsussõnade mitmust, määruse saavat käänat kui ka *olema*-verbi koos öeldistääteks oleva v- või *tav*-partitsiibiga. Vähem oli võõrsõnu ja -termineid.

Nominalisatsiooni väljendati peamiselt verbidega *läbi viima* ja *teostama* (nt *analüüsimine* asemel *analüüsi läbiviimine*; *järele valvamine* või *järelevalve tegemine* asemel *järelevalve teostamine*). Need verbid kuulusid ka levinumate stampväljendite hulka. Lisaks esines stampidest palju sõnu *antud*, *käesolev*, *osas*, *vastavalt*, *seoses*, *läbi*, *hetkel*. *lt*-liitelistest adverbidest olid levinumad *tulenevalt* ja *piisavalt*. Põhjendamatu *poolt*-tarindit esines kokku 24 kirjas. Määruse saava käändega näidati näiteks eesmärkide ja põhjuste juhuslikkust ja ajutisust (nt *üheks põhjuseks oli /.../*). Koos *olema*-verbiga öeldistääteks olevat v- ja *tav*-partitsiipi esines väljendites *on leitav* (*leiab*), *ei ole nõutav* (*ei nõuta*) jne. Ainsussõnadest kasutati põhjendamatu mitmust näiteks sõnade *tegevus*, *areng* ja *praktika* puhul.

³⁰ Vt **M. Raadik**. Mis kujuga on jutumärgid? – *Oma Keel* 2014, nr 2, lk 49–50.

Seega selle asemel, et väljendada end selgelt ja konkreetselt ning öelda näiteks: „/.../, mis määratakse kindlaks konkursi korraldaja seatud nõuete järgi.“, öeldi hoopis: „/.../, mille kindlaksmääramine toimub konkursi korraldaja poolt seatud tingimuste kohaselt.“

Järelikult esimene põhjus, miks laused ja sõnad nii pikad on, ongi kantseliit. Seda iseloomustavad tarbetud sõnad ning otstarbetult sõnu pikendavad käändetunnused ja liited. Lisaks kantseliidile oli teisigi paljusõnalisuse põhjustajaid. Tekstid muutis laialivalguvaks, ebaloogiliseks, abstraktseks ja ebamääraseks ka lausete süntaktiline ülesehitus ja keerukus.

Paljusõnalisust põhjustasid korduvalt seletatud asjad, sõnakordused, üleaarused tekstisisesed loetelud (nende nummerdamine), üksteisega sidumata teave (eri mõtete ühte lausesse koondamine) ning üleliigsed sidendid ja adverbid. Sõna- ja mõttekordust põhjustas näiteks tähelepanematus, kui sõnastus mõeldi kirjutamise käigus ümber (nt /.../ *oleme kätte saanud Teie ajakava muudatustaotlus on kätte saadud ning aktsepteerime selle muudatuse*). Üle tarvitati adverbe *siis* (nt *ehk siis*) ja *ka* (sh sisukordus *lisaks ka, sealhulgas ka, muu hulgas ka*), kõrvallauset alustav *siis* oli tarbetu sidendiga *kuna* või *kui* algavas lauses (nt *Kuna /.../, siis eeldame, et /.../*). Samuti oleks liigsõnalisust saanud vältida kompaktsemat sõna või fraasi valides (nt *eelnevast tulenevalt / sellega seoses asemel seetõttu, seepärast*).

Lisaks leidis tekstides sõnajärjeprobleeme ning sobimatuid sõnu. Sõnajärge muutsid keeruliseks üksteisest kaugel paiknevad grammatiliselt ja tähenduslikult seotud sõnad ja fraasid.

Algne	Parem
<i>Kultuurkapitali võimalik kultuuriinvesteeringute raha vabaneb alles alates 2023.aastal ja seega ei sobiks see isegi positiivse rahastamisotsuse puhul enam ajaliselt antud projekti ellu viimiseks.</i>	<i>Kultuurkapitali võimalik kultuuriinvesteeringute raha vabaneb alles 2023. aastal. Seetõttu ei saaks projekti enam ajaliselt ellu viia isegi positiivse rahastamisotsuse puhul.</i>

Oli ühildumis- ja sõltumisvigu (nt *Kultuuriministeerium kinnitab, et planeerime /.../*) ja vaegõnalisust, mistõttu oli lauset raske mõista.

Algne	Parem
<i>/.../ nimetab üheti mõistetavalt pikaajaliste sihtide dokumendiks läbivalt määruses ainult Eesti 2035 dokumendi.</i>	<i>/.../ nimetab määruses üheti mõistetavalt pikaajaliste sihtide dokumendiks ainult strateegiat „Eesti 2035“.</i>

Ebaloogilised olid laused, mis sisaldasid mitut halvasti seotud mõtet.

Algne	Parem
<i>Õppekava kontseptsioon seab esimesele, tähtsaimale kohale kooliks ettevalmistuse, mitte aga laste kasvatamise avatud meele ja sallivate väärtustega inimesteks, mis võiks olla olulisim ning õppekava võiks hõlmata kogu vanusegrupi.</i>	<i>Õppekava kontseptsioon seab esimesele kohale kooliks ettevalmistumise, mitte laste kasvatamise avatud meele ja sallivate väärtustega inimesteks – see võiks meie hinnangul olla olulisim. Lisaks võiks õppekava hõlmata kogu vanuserühma.</i>

Halb sõnastus andis koguni väärteavet – näiteks teatati lõpptähtpäevast toimumisaja vormis (/.../ *esitavad omavalitsused 15.01.2020* – hiljemalt 15.01.2020).

Samuti esines kõnekeelset sõnavalikut ja eksiti sõna tähendusega (nt *enamik* asemel *enamus*). Huvitava tähelepanekuna oli fraaside sidumisel ebamäärane samatähenduslike rinnastavate sidesõnade *ja ja ning* kasutus. Näiteks kasutati sidesõna *ja sageli* ülemäära.

Algne	Parem
<i>/.../ iga spordiala arendamise ja juhtimise keskseks spordiorganisatsiooniks on spordialaliit, kes on spordiala harrastavate spordiklubide ja teiste spordiorganisatsioonide üleriigiline ühendus ja esindab spordiala rahvusvahelise spordialaliidu ja rahvusliku olümpiakomitee liikmena.</i>	<i>/.../ iga spordiala arendamise ja juhtimise keskne spordiorganisatsioon on spordialaliit, kes on spordiala harrastavate spordiklubide ja teiste spordiorganisatsioonide üleriigiline ühendus ning esindab spordiala rahvusvahelise spordialaliidu ja rahvusliku olümpiakomitee liikmena.</i>

Kokkuvõtlikult saab öelda, et kvalitatiivse tekstianalüüsi tulemused kinnitasid kvantitatiivse tekstianalüüsi tulemusi – kirjade sisu on väga raskesti mõistetav.

Pilguheit tekstikoostajate mõttemaailma

Laiema ülevaate saamiseks küsitleti ka Kultuuriministeriumi töötajaid. Ametikirjade tekstianalüüsi järel korraldati ministeriumi töötajate seas küsitlus, milles uuriti näiteks, kui oluline on kirjutajate jaoks ametikirja selge ja korrektne keelekasutus, kui palju sellele teksti koostamisel tähelepanu pööratakse, mis valmistab kirjutamisel raskusi, kui oluline on keeletoiemata roll, mida temalt oodatakse jne. Samuti oli eesmärk teada saada, mida teatakse kantseliidist ja miks seda kasutatakse. Küsimustele vastas 36 töötajat ning vastuseid analüüsiti kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil.

Küsitluse sissejuhatuses uurisin, milliseid ametitekste kirjutatakse. Ootuspäraselt selgus, et kõige rohkem koostatakse ametikirju. Nende selge ja korrektne keelekasutus oli oluline igale vastajale. Vastajate hinnangul peab kirjatekst olema lühike, arusaadav, lakooniline, kõigile üheselt mõistetav, kantseliidivaba ja kirjavigadeta – just selline nagu ametikeele käsitluste järgi. Neid tunnuseid järgivad kirjutajad teksti koostades ka ise nii palju, kui võimalik või osatakse. Samas tunnustati, et mõnikord on nende põhimõtete rakendamisega raskusi.

Selget ja korrektset keelekasutust takistavana nimetati kolme tegurit: ajapuudust (kiirustamist), suutmatust oma vigu näha ning juriidilist korrektsust. Kiirustades ei saa teksti sõnastust läbi mõelda ja tekivad hooletusvead, kuid oma vigu on raske märgata. Kolmas mõjutegur on juriidiline korrektsus, mida peeti keelelise korrektsuse kõrval samuti oluliseks järgida.

Küsimusele, mis valmistab ametikirja kirjutades enim raskusi, nimetati liigse ametlikkuse vältimist, st kuidas öelda ametlikult, kuid asjalikult, et tekst oleks korrektne, mõte selge ja lause lühike. Mõne kirjutaja jaoks on keeruline raskesti arusaadavat või juriidilist sõnastust mitte kasutada. Samuti nimetati, et raske on vältida kantseliiti, sõnavahetu ja lisandväärtuseta infomüra. Ühe vastaja jaoks oli aga raske olla ametlik. Veaohtlikuna nimetati ka õigekirja, kus

küsitavust tekitavad kirjavahemärgid (enamasti koma), kokku- ja lahkukirjutamine, numbrikirjutus, algustäheõigekiri ja lühendamise. Neid on murekohtadena nimetatud varemgi³¹ ning vead avaldusid ka analüüsitud tekstides.

Kantseliiti puudutav küsimus oli sõnastatud üldsõnaliselt: Mida tead ametikeelele omasest kantseliidist? Vastused jagunesid kaheks: vastati kas napsõnaliselt, kas kantseliidist teatakse või mitte, kuid oli ka pikemaid ja analüüsivamaid vastuseid. Väga tabavalt võrdles üks vastaja kantseliiti paha haigusega:

„See on üks kole asi. Kohati nagu paha haigus või patsill, mis märkamatult sulle kallale kargab ja siis kontrollimatult vohama hakkab.“

Kantseliiti nimetati läbivalt halvaks stiiliks, mida tuleks vältida. Vastajad olid arvamusel, et kirjutada tuleb lihtsamalt, mõistetavamalt, lühemalt, selgemalt ja konkreetsemalt. Samas arvasid mõned, et kantseliiti on vaja mõistlikkuse piires. Vaid üks vastaja ei olnud kindel selles, et kantseliit on ametitekstile omane.

Mitmed vastajad tunnistasid, et nad kirjutavad kantseliitlikult, kuid püüavad seda samas vältida. Oli aga neidki, kes ütlesid, et nende jaoks on raske kantseliiti kasutada või selle kasutamist vältida. Kuid miks seda siis ikkagi kasutatakse? Kantseliiti põhjendati kui poliitilist korrektsust, etteantud mahu täitmist ja üldise taseme hoidmist. Üldise taseme all võib silmas pidada seda, et kantseliit on kujunenud tüüpiliseks ametiteksti osaks, mistõttu peetakse oluliseks ka ise niimoodi kirjutada.

„Kantseliit tekib tihtipeale ka n-ö teadlikult ehk olukordades, kui ei soovita anda konkreetseid vastuseid ja tehakse seda ümbernurga. Samuti olukordades, kus püütakse dokumendile etteantud mahtu täis kirjutada.“

Puudutasin küsitluses ka keeleteoimetaja tööd. Mind huvitas, mida toimetaja töö kohta arvatakse ning millised ootused sellele on. Rõõmustavalt peeti keeleteoimetaja olemasolu asutuses vajalikuks. Tema olulise ülesandena nimetati ametikeele n-ö inimkeelde tõlkimist, et tekst oleks korrektne, kantseliidivaba ja kõigile arusaadav. Lisaks aitab toimetaja asutuse kirjakeele hea maine kujundamiseks keelevigu leida ja vältida ning kirjutajat õpetada, nõustada ja kirjutamisel tema aega kokku hoida. Mitmed vastajad nimetasid, et toimetajal on asutuse keelestiili ühtlustaja roll. Sealjuures arvasid vastajad, et ühtsem keelestiil ei peaks olema mitte ainult ühes asutuses, vaid riigiasutustes tervikuna.

Asutuse kirjakeele parandamiseks ja töötajate keeleteadmiste parandamiseks esitati palju ettepanekuid. Sooviti, et keeleteoimetaja teeks regulaarseid keelekoolitusi, annaks personaalset tagasisidet, jagaks keelenõu asutuse siseveebis, teeks perioodilisi kokkuvõtteid, koostaks korrektse keelekasutuse kohta juhendeid jms. Lisaks soovitati tal olla karm ja konkreetne.

Samas öeldi, et keelekasutuse parandamiseks on oluline ka tekstikoostajate enda soov õppida ja tähelepanekutega arvestada. Arvati, et need, kes tunnevad, et nende keelevaist ei ole nii hea,

³¹ Vt nt **I. Kukk** (viide 16); **S. Rätsep** (viide 24).

kui võiks, peaksid ise rohkem õppima. Lisaks anti kolleegidele soovitusi, et dokumendi koostamisel võiks olla tähelepanelikum ja rohkem kahelda ning kasutada laiemat sõnavara ja sõnu nende õiges tähenduses. Samuti taheti, et lisatähelepanu pöörataks dokumendi korrektsele vormistusele, et tekstides oleks rohkem loetelusid, lühilauseid, graafikuid jm ning et e-kirjad ja muud tekstid oleksid lühikesed, loogilised ja konkreetsed.

Kokkuvõtteks

Leidis kinnitust, et Kultuuriministeeriumi ametikirjad on keeleliselt sellised, nagu ametitekstidele omaseks peetakse. Kirju on väga raske mõista, need sisaldavad pikki ja keerulisi lauseid, kantseliiti ning rikuvad hea keele norme.

Tekstianalüüsi taustal oli huvitav teada saada, mida arvasid ametitekstide keelekasutusest kirjutajad ise. Selgus, et nad küll teavad, et ametitekst peab olema selge ja korrektne, ja neid põhimõtteid üritatakse arvestada, kuid alati ei tule see välja. Põhjused peituvad ununenud või vananenud teadmistes, tähelepanematuses või oskamatuses vigu näha. Sealjuures tulebki appi keeleteoimetaja – tema aitab keerulised tekstid inimkeelseks muuta. Soovitakse, et lisaks keeleteoimetamisele keskenduks toimetaja rohkem kirjutajale – ta võiks ja peaks juba enne teksti koostamist keelenõu andma. Teisalt on oluline, et kirjutajad ei jääkski ainult toimetaja abile lootma. Tähtis roll on tekstikoostajatel endil – nad peavad ennast ka iseseisvalt keelekõsimustega kursis hoidma; samuti peab neil olema huvi ja tahe, et selget ja korrektset keelt tegelikkuses rakendada. Asutuse iga tekstini keeleteoimetaja ei jõuagi, kuid kirjutise selgus ja korrektsus on olulised.

Kirjade tekstianalüüsile tuginedes ja võimaluse korral kirjutajate seisukohti arvestades koostati Kultuuriministeeriumi ametikirjade ühtse keelestiili rakendussoovitused. Lisaks põhinevad need näiteks eesti kirjakeele normil, keelekorraldajate soovitustel ja asutuse senisel asjaajamiskorral. Mõned näited: Kultuuriministeeriumi ametikirjades lühendite järel punkti ei kasutata, suurtähtlühendid käänatakse sidekriipsuga, asutuse eneseviite vorm on *meie*-vorm või enesenimetus (Kultuuriministeerium), jutumärkide kuju on [, „].

Lõpetuseks – mis on saanud tööst edasi? Nagu plaanitud, olen magistritöö tulemusi Kultuuriministeeriumis tutvustanud, tööd kolleegidega jaganud ning lisanud enamiku kokkuvõttes esitatud ühtse keelestiili rakendussoovitusi muudetavasse asjaajamiskorda. Kuna ühtse keelestiili põhimõtted said lõpuks kirja, on edaspidi olemas materjal, millele toimetaja saab oma töös tugineda ja kust vajaduse korral abi otsida. Samuti väärrib tähelepanu see, et kuigi kirjutajad ei ole kohustatud neid soovitusi praegu rakendama, on ministeeriumi ametikirjade keelekvaliteet mõnevõrra paranenud ja ühtlustunud.

Minu kui keeleteoimetaja jaoks on uurimus aidanud seada toimetajatöö eesmärgid: olen teada saanud, millised on ametikirjade probleemkohad ehk millele peavad nii toimetaja ise kui ka kirjutajad lisatähelepanu pöörama. Samuti olen nüüd teadlik sellest, mida ootavad keeleteoimetajalt kirjutajad. Mitmeid eespool nimetatud soovitusi on hakatud rakendama ka teiste dokumendiliikide puhul. Kirjutajate teadlikkuse tõstmiseks olen alustanud keelenõu jagamist asutuse siseveebis ning endiselt on plaanis teha ka asutusesisene keelekoolitus.